

Юхимець А. Ю,
магістрантка кафедри культурології НаУКМА

Дослідження влади у політичній іконографії Мартіна Варнке

Візуальність та зображення в сучасних дослідженнях культури працюють і як методологічний аргумент, і як історична обставина. Такий концептуальний напрямок дає змогу поєднати епістемологічний потенціал візуальності як підходу із безпосередньою аналітичною роботою над зображенням. З одного боку, зображення отримує статус аргументу і стає частиною виробництва теорії, з іншого — продовжує працювати як об'єкт дослідження.

Акцент на візуальному як на середовищі переплечених впливів можна простежити в «іконології» Абі Варбурга. Варбург увів термін «іконологія» на початку 20 століття. Він відомий своїм останнім і незавершеним проектом «Атлас Мнемозини», у якому мав намір зібрати життя образів і спирався на тягlostі, зв'язки і розриви зображень. Пізніше ідею іконології популяризував американський історик та учень Варбурга Ервін Панофський, який вимушено виїхав з Німеччини після приходу нацистів до влади. На противагу варіанта історії мотивів Панофського, іконологію у версії Варбурга актуалізував Ж. Діді-Юберман.

У праці «The Surviving Image: Phantoms of Time and Time of Phantoms», що вийшла французькою у 2002 році і була пізніше перекладена англійською, він оповідає і Perezбирає історію образів А. Варбурга. Для цього Ж. Діді-Юберман використовує концепти темпоральності і пам'яті крізь симптоматику несвідомого в зображеннях [3].

У німецькомовній гуманітарній думці дослідження візуального розробляється в межах іконічного повороту (iconic turn), що представлений у роботах Готфріда Бома та Херста Бредекампа [1; 4]. В англomовному корпусі текстів розвинувся пікторіальний поворот (pictorial turn), що його ввів у науковий обіг Вільям Д. Т. Мітчелл [1], який в одній з перших праць працює із терміном «іконологія» [10] у версії Панофського, пропущеній через Альтюссера. Водночас розвивається нове поле візуальних студій (visual studies), що досліджують візуальну культуру поза каноном історії мистецтв.

У 1917 році А. Варбург мав лекцію, і пізніше публікацію у 1920 -му, про образи періоду Реформації Мартіна Лютера [12]. Цей задум Варбурга розвинув німецький історик Мартін Варнке. Він зо-

середився на політичності образу і почав розробляти політичну іконографію як напрям дослідження.

У політичній іконографії візуальне й образ як категорії аналізу отримують більший масштаб інтерпретації, якщо паралельно застосовувати політичну теорію. В такому разі стає більш насиченим відстежування впливу влади на те, у який спосіб зображення створюються, поширюються, забуваються і знову виникають у колективній пам'яті, у публічному або приватному просторі, в політичному дискурсі і популярній культурі. Саме це, наприклад, демонструє М. Варнке, коли звертається до Н. Макіавеллі під час аналізу ландшафту в живопису [13, р. 124].

Варнке наголошує на особливому баченні в церковній культурі Середньовіччя й згодом у Просвітництві. Він зауважує, що у просвітницькому розумінні чуттєвість та уява мали більшу практичну цінність для залучення народу в продукування правительського авторитету і присутності держави, ніж словесне (риторичне) переконання [14]. Попри культивування абстрактного розуму і привілей текстурального виміру як сфери пізнання для привілейованих верств, бачення і візуальне залучення гарантують активну участь народу в житті держави і, що так само важливо, у житті правителя і посиленні його символічної значущості. Держава візуалізує себе у численних видовищах: пишні церемоніальні інсценізації, урочисті демонстрації, театр, пам'ятники і сади, картини і феєрверки — тому всі ці теми стають об'єктами політичної іконографії [14].

Візуальні об'єкти існують не просто як наслідок влади, її дургорядний ефект абощо. Вони натомість відіграють «активну роль у політичній сфері» [14, р. 27], і ця роль не зводиться до відчуженої репрезентації влади, пасивного поля розгортання інтересів замовників і ствердження авторитету. Зображення постає як частиною влади, так і її активним носієм; відтак образи насамперед створюють візуальне поле дії для політичних акторів, а не лише ним слугують.

Мартін Варнке був одним з редакторів двотомного каталогу «Politische Ikonographie: Ein Handbuch»; до нього спеціально були написані статті про численні візуальні проблематики. Кожен з текстів присвячений окремій візуальній темі, мотиву чи фігурі у нагромадженій масі образів та здійснює їх теоретичну експлікацію. Автори розглядають такі теми як два тіла короля, диктатура, смерть правителя, афект, *damnatio memoriae*, прогрес, праця, соціалізм, війна, цензура, терор і багато інших, дотичних до політичної сфери, питань [5; 6]. У ролі візуальних аргументів вони використовують архів зображень The Warburg Haus у Гамбурзі, який діє як центр

досліджень і відроджує копію оригінальної бібліотеки Варбурга, вивезену до Лондона в 1933 році через загрозу нацистського режиму. Бібліотеку зібрав сам Варбург і вона першопочатково розміщувалася саме в Гамбурзі. Після релокації у 1933 році в Англії почав діяти Інститут Варбурга, який і досі є головним центром спадку німецького дослідника, де залишається оригінальна бібліотека вченого. Унікальне зібрання розробок Варбурга слугує підґрунтям для політичної іконографії Мартіна Варнке.

У відносно невеликій праці «Political Landscape: The Art History of Nature» Варнке ілюструє зв'язок політичних рішень, обставин та ситуацій довкола влади із зображенням природи. Ця робота доводить, що політична іконографія і вихоплення моментів виявів влади можуть стосуватися не тільки варіативної присутності природи у мистецтві й вернакулярних зображеннях. Варнке підкреслює прагнення проаналізувати формування реального ландшафту, що існує поза живописом [13, р. 8]. Природу можуть використовувати як спосіб впливу на відчуття людини у просторі та часі, у матеріальних обставинах, в утворенні та прокламації актуальної символічної цілісності суспільства.

Отож варто говорити про ландшафт як ресурс і територію для формування інституційованого уявного (*instituted imaginary*) [2]. У філософській концепції Корнеліуса Касторіадіса інституційоване (або встановлене) уявне конституюється суспільством і завжди перебуває у процесі: уявне і його креативна зарядженість ніколи не припиняються [2]. Утім у результаті інституційовання уявне осідає (седиментується, часто у процесі нашаровувань) у фіксованих символічних утвореннях й може перетворитися на репресивну фантазію [2; 8]. Контекст політичної іконографії уможлиблює побачити встановлене уявне у візуальних символах влади, у її зображеннях та пейзажі — у написаному і ненаписаному, але матеріалізованому в інфраструктурі міста, фортифікаційних спорудах, означуванні кордонів і дорожніх напрямків. У такому дусі Варнке розглядає, зокрема, будівництва доріг, наполеонівські *routes nationales*, що прорізають поля і земельні площини і тим самим свідчать про підкорення, завоювання, напругу захоплення, а не лише про розквіт і функціонування торгівлі [13, р. 13].

Політична іконографія і студії Мартіна Варнке задають стратегічний імпульс для дослідження візуального матеріалу, де може бути помічена влада, способи інституційовання уявного та організація символічного простору. Йдеться про пошук послідовностей, розривів і тягlostей у житті того чи іншого образу, а також про від-

стежування місць, де влада неочевидно, але оптично фіксується, оприявнюється через видимі індикатори [13, р. 10]. Це створює отвори, крізь які можна побачити чи щонайменше поставити питання, наскільки безшовною чи навпаки суперечливою може бути влада у зображенні.

Концепт «зшивання» (*suture, suturing*) походить з лаканівського психоаналізу і передусім апелює до виробництва суб'єкта [7, р. 88]. Розбіжність між суб'єктом та Іншим (або символічним) працює як точка відліку для роботи зшивання. Коли Лакло і Муф характеризують гегемонію й описують її завдання, то звертаються до «подвійного руху» накладання швів у політиці: з одного боку, це нестача у структурі, що мотивує зшивання, з іншого — пресупозиція можливості зчеплення, утворення єдиної субстанції, необхідність заповнення. Повністю зшите суспільство припустиме лише за умови абсолютної тотожності суб'єкта із закритим символічним порядком — таке замкнення неможливе [7, р. 88], бо означало би раз і назавжди заповнену нестачу у структурі, відміну необхідності накладання швів. Безшовність існує як фантазія, що має підмінювати, захищати або навіть експлуатувати на свій лад постійно присутню суперечливість, незв'язність, що проривається на поверхню.

У поєднанні із аспектами теорії гегемонії Лакло і Муф, запропоновані концепції політичної іконографії М. Варнке та інституційованого уявного К. Касторіадіса дають змогу звернути увагу на способи самовізуалізації радянської держави. Це стосується також продукування радянського суб'єкта через культ особи Сталіна. Плідним варіантом політичної іконографії образу вождя постає робота Яна Плампера про сталінський культ й «алхімію влади» [11]. Смерть Сталіна, реальна і символічна, слугує приводом простежити рухливість інституційованого уявного і її приховувані розбіжності. Символічна смерть носія образу держави додатково створює дискурсивні та візуальні інтервали, які оприявнюють суперечності тоталітарної фантазії [8, р. 291]. Тож образ Сталіна постає важливим історичним прикладом візуальності й виробництва влади для політичної іконографії.

Використані джерела:

1. **Boehm G., Mitchell W. J. T.** Pictorial versus iconic turn: two letters. *Culture, theory and critique*. 2009. Vol. 50, no. 2-3. P. 103–121.
2. **Castoriadis C.** *The imaginary institution of society* / trans. from French by K. Blarney. Massachusetts: The MIT Press Cambridge, 2005.

3. **Didi-Huberman G.** The surviving image: phantoms of time and time of phantoms: Aby Warburg's history of art / trans. from French by H. L. Mendelsohn. University Park, Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press, 2017. 414 p.

4. **Düinkel V., Bruhndand M.** The image as cultural technology. Visual literacy / ed. by J. Elkins. 2009. P. 165–178.

5. **Fleckner U., Warnke M., Ziegler H.** Politische Ikonographie: Ein Handbuch. C.H. Beck, 2014. Vol. 1.

6. **Fleckner U., Warnke M., Ziegler H.** Politische Ikonographie: Ein Handbuch. C.H. Beck, 2014. Vol. 2.

7. **Laclau E., Mouffe C.** Hegemony and socialist strategy towards a Radical Democratic politics. 2nd ed. Verso, 2001.

8. **Lefort C.** The political forms of modern society: bureaucracy, democracy, totalitarianism / ed. by J. B. Thompson. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, 1986.

9. **Levchenko I.** Political iconography vs potestary imagology: research centers, heuristic potential and methodological frameworks. Problems of world history. 2022. No. 19. P. 176–188. URL: <https://doi.org/10.46869/10.46869/2707-6776-2022-19-10> (date of access: 14.04.2023).

10. **Mitchell W. J. T.** Iconology: image, text, ideology. The University of Chicago Press, 1986.

11. **Plamper J.** The Stalin cult: a study in the alchemy of power. Stanford, Calif: Hoover Institution, Stanford University, 2012. 310 p.

12. **Warburg A.** Pagan-Antique prophecy in words and images in the age of Martin Luther. The renewal of pagan antiquity: contributions to the cultural history of the European renaissance / ed. by D. Brit. 1999. P. 597–697.

13. **Warnke M.** Political landscape: the art history of nature / trans. from German by D. McLintock. Reaktion Books, Limited, 1994.

14. **Warnke M.** Politische Ikonographie. Die Lesbarkeit der Kunst. Zur Geistes-Gegenwart der Ikonologie / ed. by A. Beyer. Berlin, 1992. P. 23–28.